

SOSYOEKONOMİK DÜZEYİ FARKLI İKİ LİSEDE MADDE KULLANMA DURUMU VE ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ^(*)

Arş. Gör. Gülnaz KARATAY**
Prof. Dr. Gülümser KUBİLAY**

ÖZET

Amaç: Bu çalışma; Ankara Belediyesi sınırları içerisinde bulunan farklı sosyoekonomik düzeye sahip iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Gereç-Yöntem: Karşılaştırmalı tipte tanımlayıcı bir çalışmadır. Araştırmanın örneklemini Ankara Belediyesine bağlı Çankaya İlçesinde bulunan iki lisede öğrenim gören 380 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler anket yöntemi ile toplanmış ve bilgisayar ortamında sayı ve yüzdelerle yardımıyla, önemlilik testi olarak da X² testi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Sonuçlar: Sigara ve alkol kullanımı ile ilgili elde edilen verilerin okullar arasında anlamlı bir farklılık göstermediği, diğer bağımlılık yapıcı maddelerin ise sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda sayıca daha fazla kullanıldığı saptanmıştır. Madde kullanma nedenleri bakımından ise; okula mazeretsiz olarak devamsızlık yapan, travmatik bir olay yaşayan, ailesinde sigara ve alkol kullanımı olan, aile ilişkileri iyi olmayan, arkadaşları sigara ve alkol kullanan öğrencilerin daha fazla sigara ve alkol kullandıkları, ayrıca sigara deneyen öğrencilerin çoğunluğunun alkoli de denedikleri de saptanmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda madde kullanımı açısından riskli Adölesanlara daha dikkatli yaklaşılması, ergenleri dirençli hale getiren alternatif programlar oluşturulması ve bu alanda niteliksel çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, madde bağımlılığı, sosyo-ekonomik düzey, lise

THE DETERMINATION OF SUBSTANCE USE AND INFLUENCED FACTORS AT TWO HIGHSCHOOL; WHICH HAVE DIFFERENT SOCIO-ECONOMIC STATUS

ABSTRACT

Purpose: This study was aimed to define the reasons for drug abuse was conducted in the two high schools with different socio-economic background located inside Ankara city municipality

Material-Method: This is a comparative study in descriptive manner. 380 students, from two high schools in Çankaya, are involved in this study as a sample. Data was collected by means of questionnaires and analyzed by using percentiles in computer setting. To test significance of findings chi-square was used.

Findings and Results: It has been revealed that there is no difference between the school as regards the smoking and drinking alcohol, but other types of drugs that led to addiction are much more used by students in high school which has the best socio-economic status. The drug usage is found widespread among the students that have lived traumatic event in their life. Moreover, students using substances do not attend school without any excuse. It is also found that drug usage is a lot among students from single-parent family and family in which at least one of the parents use alcohol or cigarette. Students who use drug or any other substances report that they have problems with their parents and that their peers also use cigarette or alcohol. The another finding of this study is that students trying cigarette also try to drink alcohol. According these result, to plan carefully the care of adolescent who are under the risk of substance use, to form the alternative programme which is strengthening the risky group and to study qualitative research in this area were suggested.

Key words: Adolescent, drug dependency, socio-economic status, high school

* Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bilim Uzmanlığı Tezi, 2004 (Danışman: Gülümser KUBİLAY)

** Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu

GİRİŞ

Madde kullanımı ve bağımlılığı, günümüzde ırk ve etnik farklılıkları da aşarak bütün toplumların yüzleşmek zorunda kaldığı en önemli halk sağlığı sorunlarından biri haline gelmiştir (Dumas, Hennessey, 1999). Tarihsel olarak bakıldığında, 19. yy'da özellikle uyuşturucu maddelere sadece üretildiği yerde ulaşmak mümkün iken ve üretim alanları çok sınırlıyken 20. yy'da taşımacılık, turizmdeki hareketliliğe ve bu alanda oluşan sektörel büyümeye bağlı olarak maddeyi temin etme güçlükleri ortadan kalkmıştır ve küresel olarak kullanımı artmıştır. Özellikle Avrupa ülkeleri arasında yaşam koşullarının değişmesine ve kültürel yabancılaşmaya bağlı olarak madde kullanımı sebepleri ve sonuçları bakımından sosyal bir fenomene dönüşmüştür (Dünya Sağlık Örgütü, 1998).

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 1990 başlarında her yıl sigaraya bağlı bir sebepten 3 milyon ölüm yaşanırken, bugün bütün dünyada her yıl, 1.5 milyonu gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere 4.5 milyon kişi, Türkiye'de ise 70-100 bin kişinin sigaraya bağlı nedenlerle yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Yapılan tahminlere göre 2030 yılında her yıl 7 milyonu (%70) gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere toplam 10 milyon kişinin sigaraya bağlı bir nedenden dolayı yaşamını yitireceği bildirilmektedir (Bilir, Güçüz, Yıldız, 2000; Soydal, Ergüder, 2002). Yine alkolizm, Amerika Birleşik Devletlerinde kalp-damar hastalıkları ve kanserden sonra üçüncü sırada yer alan bir sağlık sorunudur ve her yıl 100.000 kişi alkolizm nedeniyle ölmektedir (World Health Organization, 2000). Son zamanlarda ise esrarın bazı Avrupa ülkelerinde yasa dışı madde olmaktan çıkarıldığı bilinmektedir. Sağlığı bu düzeyde tehdit edebilen bu maddelerin kullanımı ise genellikle adölesan yaş döneminde başlanmaktadır.

Adölesanlarda dönemseller özelliklere bağlı olarak gelişen fizyolojik ve psikolojik değişiklikler, psikososyal düzeyde bazı sorun olabilecek

davranışlara da yol açmaktadır. Özellikle adölesanlar, bağımsızlık kazanmak ve yeni statüler edinmek için aileden duygusal olarak uzaklaşıp kendisine yeni ortamlar aramaktadırlar. Adölesanların içerisine girdikleri yeni ortamlarda kendini ispat çabaları, yeni deneyimlerle birlikte yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir (Balseven, Özdemir, Tuğ ve ark., 2002). Bu arayışlara bağlı olarak kazalar, intiharlar, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, şiddet, adölesan gebelikler yanında madde kullanma davranışı da bu yaş döneminde sıklıkla gözlenebilen riskli davranışlar arasındadır.

Adölesanlar arasında madde kullanımının artması ve ilk defa kullanma yaşlarının aşağılara giderek aşağılara düşmesi bu sorunu önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkarmaktadır. Erken yaşlarda madde kullanmaya başlanması duyuşsal, bilişsel ve sosyal gelişimi olumsuz yönde etkileyerek geciktirebilmektedir (Ögel, 1997; Winter, 2001). Ayrıca çok genç yaşta madde kullanmaya başlanması bu maddenin daha uzun süre kullanılmasına neden olmakta ve uzun süreli madde kullanımı ise birey için gelecekteki yaşamında önemli sağlık sorunlarını yol açmaktadır (Kocabaş, Burgut, Bozdemir, 1994; Bilir, Doğan, 1997).

Adölesan döneminde başlanan madde kullanımı ilerleyen yaşla birlikte bağımlılığa dönüşüp, bireyin yaşamını tehdit eder düzeylere ulaşabilmektedir. Bu yaş döneminde sigara kullanmaya başlayan her dört kişiden üçünün bu maddeyi bağımlılık düzeyinde kullanmaya devam ettikleri bilinmektedir (Bilir, Doğan, Yıldız, 1997). Madde kullanımı trafik kazaları, intiharlar, şiddet, istenmeyen gebelikler, güvensiz seks gibi diğer riskli davranışlarda bulunma açısından da tehlike oluşturmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre 15-24 yaş grubunda kazalar, intiharlar ve cinayete bağlı ölümlerin dörtte üçüne madde kullanımı sebep olmaktadır. Hatta Adölesanlar madde temin edebilmek için suça yönelik davranışlarda bulunabilmekte

ya da fuhuş yapabilmektedirler (Czechowiez, 1988; Dünya Sağlık Örgütü, 1998; World Health Organization, 2003).

Adölesanlarda madde kullanımında saptanan artışlarda sosyo-ekonomik yapı farklılıklarının önemli payı bulunmaktadır. Göç ve işsizlik problemlerinin yoğun olarak yaşandığı sosyoekonomik düzeyi (SED) düşük olan toplumlarda, yaşam koşullarının ağırlaşması, ekonomik sıkıntılarla gelen aile içi sorunlar, bireylerin baş etme yeteneğindeki yetersizlikler ve gelecekte beklenen kayıplar gibi faktörler Adölesanları madde kullanmaya yönlendirebilmektedir (Özşahin, 1998; Susman, Dent, Leu, 2000; Spoth, Goldberg, Neppel ve ark., 2001; Goodman, Huang, 2002).

Bunun yanında sosyo-ekonomik düzeyi yüksek ailelerde ise ergenlerle ilgili farklı sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu kesimde aile yapısına bağlı olarak değişmekle birlikte, Adölesanlara daha fazla tolerans tanınması, istediği her şeyi elde etme ve zamanla tatminsizlik duygusu yaşama gibi sebepler farklı arayışlarla birlikte madde kullanımı için de zemin oluşturabilmektedir. Aynı zamanda maddi olanakları ile de bu maddelere ulaşım kolaylığının olması bu riski daha da artırmaktadır (World Health Organization, 1992; Demirhan, 1999).

Ülkemizde madde bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genellikle bu alanla ilgili prevelans saptama çalışmalarının yapıldığı ve bu çalışmalar içerisinde de kısmen madde kullanma nedenlerinin belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu çalışmada ise ülkemizdeki sosyo-ekonomik yapı farklılıklarının madde kullanımı açısından bir risk taşıyıp taşımadığı ve Adölesanlarda madde kullanımına neden olan etmenlerin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda madde kullanımı açısından risk taşıyan Adölesanların belirlenmesinin, madde kullanımının engellenebilmesi için gerekli koruyucu önlemlerin alınmasına katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

AMAÇ: Bu çalışma; ülkemizde sosyo-ekonomik yapı farklılıklarının madde kullanımı üzerinde etkisinin olabileceği düşünülerek, farklı gelir düzeyine sahip iki lisede; madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

GEREÇ-YÖNTEM

Araştırmanın Türü

Karşılaştırmalı tipte tanımlayıcı bir çalışmadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini belirlemek için Ankara Belediyesi sınırları içinde bulunan ilçeler belirlenmiş ve bunlar arasında hem düşük hem de yüksek sosyoekonomik düzeyde yerleşim yeri bulunan bir ilçe kura yöntemi ile seçilmiştir. Bu doğrultuda kuraya çıkan Çankaya ilçesi çalışma evrenini oluşturmuştur. Çankaya İlçesi'ne bağlı genel liseler Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1990 yılında yaptığı mahallelerin sosyoekonomik durumunu gösteren çalışma kullanılarak, buldukları mahallelere göre düşük ve yüksek sosyoekonomik düzeydeki okullar olarak gruplandırılmıştır. Sonra her iki sosyoekonomik düzeydeki okullardan birer tanesi kura yöntemi ile seçilmiştir. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan okulda 333, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda ise 238, toplam olarak da her iki okulda 571 öğrenci bulunmaktadır. Sınıflara göre tabaka ağırlıkları da dikkate alınarak örnekleme çıkan bu liseleri temsil edecek şekilde örneklem seçilmiştir. Bu doğrultuda sosyoekonomik düzeyi düşük olan okulda 1.sınıflardan 69, 2. sınıflardan 62, 3. sınıflardan 49 öğrenci olmak üzere toplam 180 öğrenci, sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda ise 1. sınıflardan 122, 2. sınıflardan 62, 3. sınıflardan ise 29 öğrenci olmak üzere 213 öğrenci; toplamda ise 380 öğrenci örneklem kapsamına alınmıştır.

Sosyoekonomik Düzeyi (SED) Düşük Okul: Bu lise, 147 kız, 186 erkek olmak üzere toplam 333 öğrencisi, 27 öğretmeni olan ve örgencile-

rin tam gün öğrenim gördükleri bir lisedir. Bu okul sosyoekonomik düzeyi yüksek olan Birlik Mahallesi'nde yer almaktadır.

Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek Okul: Bu lise, 151 kız, 87 erkek olmak üzere toplam 238 öğrencisi, 30 öğretmeni olan ve öğrencilerin tam gün öğrenim gördükleri bir lisedir. Bu okul sosyoekonomik düzeyi düşük olan Topraklık bölgesinde yer almaktadır.

Veri Toplama Aracı ve Uygulanması

Verilerin toplanmasında literatüre dayalı olarak hazırlanan (Ögel,1997; Haspeslagh, Barton, 2001; Çimete, 2002) anket formu kullanılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde sosyoekonomik ve sosyodemografik verilere ilişkin sorular, ikinci bölümünde ise madde kullanımına ve kullanımı etkileyen faktörlere ilişkin sorular yer almaktadır. Hazırlanan anket formundaki soruların anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla örneklem dışındaki bir lisede 40 öğrenci üzerinde anketin ön uygulaması yapılmıştır, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra anket formuna son şekli verilmiştir. İlgili kurumlardan yazılı izinler ve araştırmaya katılan öğrencilerden bireysel sözlü izinler alındıktan sonra hazırlanan anket formu örnekleme alınan ve araştırmaya katılmayı kabul eden 380 öğrenciye sınıf ortamında anket formunu cevaplamaları şeklinde tarihleri arasında uygulanmıştır. Anket formları doldurulmadan önce öğrencilere bu bilgilerin bilimsel amaçlar dışında kullanılmayacağı açıklanmış ve anket formlarına isim, soy isim yazmalarının gerekli olmadığı belirtilmiştir. Bu açıklamalardan sonra araştırmaya katılma öğrencilerin isteklerine bırakılmış ancak araştırmaya katılmayı reddeden öğrenci olmamıştır. Ayrıca ankete verilen cevapların etkilenmemesi için anketin uygulandığı ortamda sadece araştırmacı bulunmuştur.

Verilerin Değerlendirilmesi

Veriler, bilgisayar ortamında SPSS 10.0 veri tabanı kullanılarak değerlendirilmiştir. Anket

formundaki açık uçlu sorulara verilen cevaplar gruplandırıldıktan sonra veri tabanına aktarılmış, sayı ve yüzdeler, önemlilik testi olarak da X² kullanılarak değerlendirme yapılmıştır (Sümbüloğlu, Sümbüloğlu, 2000).

BULGULAR

Demografik Özellikler

Her iki okul genelinde öğrencilerin %65.8'i 15-16 yaş grubunda yer almakta, %46.3'ü birinci sınıfta öğrenim görmekte ve %54.5'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda öğrencilerin %37.9'u 5-9.9 milyon TL. arasında haftalık harçlık alırken, sosyoekonomik düzeyi düşük olan okulda öğrencilerin %42'si 1-4.9 milyon TL. arasında haftalık harçlık almaktadırlar.

Madde Kullanma Durumu

Tablo 1'de öğrencilerin sigara kullanma durumları ile ilgili bilgileri yer almaktadır. Buna göre;SED'i yüksek okulda öğrencilerin %48.4'ünün, SED'i düşük okulda ise %45.5'inin en az bir kez sigara kullandığı; SED'i yüksek okulda öğrencilerin %55.6'sının, SED'i düşük okulda %68.4'ünün ilk defa sigarayı 12-15 yaşları arasında kullandıkları; ayrıca her iki okul toplamında öğrencilerin %30.2'sinin sigarayı ilk defa 11 yaş altında kullandıkları saptanmıştır. SED'i yüksek okulda öğrencilerin %38'i sigara içenlere özendiği için, SED'i düşük okulda ise %58.1'i merak ettiği için sigara kullandıkları; SED'i yüksek okulda araştırma kapsamına alınan öğrencilerin %66.7'sinin, SED'i düşük olan okulda ise %63.2'sinin ilk defa sigarayı yakın arkadaşları ile kullandıkları ve SED'i yüksek okulda sigara kullanan öğrencilerin %32'sinin, SED'i düşük olan okulda ise %67.1'inin sigarayı ara sıra ya da düzenli olarak kullanmaya devam ettikleri saptanmıştır. Bunlar arasında sadece sigara kullanma nedenleri ve şu anda sigara kullanma durumu okullara göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<0.05). İncelenen

Tablo 1. Öğrencilerin Sigara Kullanımı İle İlgili Bilgilerinin Okullara Göre Dağılımı

	SED'i Yüksek Okul		SED'i Düşük Okul		TOPLAM		X ² =0.305 p=0.581 sd***=1
En az Bir Kez Sigara Kullanma Durumları	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kullanan	103	48.4	76	45.5	179	47.1	
Kullanmayan	110	51.6	91	54.5	201	52.9	
Toplam	213	56.1	167	43.9	380	100.0	
İlk Defa Sigara Kullanma Yaşları (n=175*)							
8 Yaş altı	10	10.1	6	7.9	16	9.1	X ² =6.043 p=0.110 sd=3
8-11 Yaş	27	27.2	10	13.2	37	21.1	
12-15 Yaş	55	55.6	52	68.4	107	61.1	
16 Yaş ve Üstü	7	7.1	8	10.5	15	8.7	
Toplam	99	56.6	76	43.4	175	100.0	
Sigara Kullanma Nedenleri (n=161**)							
Özenti,	33	38.0	10	13.5	53	32.9	X ² =10.826p=0.043 sd=4
Zevk	5	5.7	5	6.7	76	47.2	
Merak	33	37.9	43	58.1	18	11.2	
Ailesel Problemlere Bağlı Sıkıntı, Stres	8	9.2	10	13.5	14	8.7	
Arkadaş Baskısı	8	9.2	6	8.2			
Toplam	87	54.0	74	46.0	161	100.0	
İlk Defa Sigarayı Kiminle Kullandığı (n=175*)							
Ailemden Biri İle	10	10.1	10	13.2	20	11.4	X ² =0.432 p=0.830 sd=2
Yakın Arkadaşlarım İle	66	66.7	48	63.2	114	65.2	
Tek Başıma	23	23.2	18	23.6	41	23.4	
Toplam	99	56.6	76	43.4	175	100.0	
Şu Anda Sigarayı Kullanma Durumu							
Ara-Sıra Kullanıyorum	24	23.3	35	46.1	59	33.0	X ² =21.749 p=0.000 sd=2
Düzenli Olarak Kullanıyorum	9	8.7	16	21.0	25	14.0	
Kullanmıyorum	70	68.0	25	32.9	95	53.0	
Toplam	103	57.7	76	42.5	179	100.0	

* Bu soruya 4 öğrenci yanıt vermemiştir.

** Bu soruya 18 öğrenci yanıt vermemiştir.

***Serbestlik derecesini ifade etmektedir.

diğer özellikler bakımından okullar arasında fark saptanmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 2’de ise öğrencilerin alkole kullanma durumları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Tablo’ya göre; SED’i yüksek okulda öğrencilerin %36.3’nün, SED’i düşük okulda

ise %28.7’sinin alkölü en az bir kez kullandığı; SED’i yüksek okulda öğrencilerin %47.3’ünün aileden biri ile, SED’i düşük okulda ise %47.9’unun ilk defa arkadaşlarıyla birlikte alköl kullandıkları; SED’i yüksek okulda öğrencilerin %87’sinin, SED’i düşük okulda ise öğrencilerin %95.7’sinin ilk defa alkölü 12 yaş ve sonrasında

Tablo 2. Öğrencilerin Alköl Kullanımı İle İlgili Bilgilerinin Okullara Göre Dağılımı

	SED’i Yüksek Okul		SED’i Düşük Okul		TOPLAM		X ² =2.427 p=0.119 sd=2
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
En Az Bir Kez Alköl Kullanma Durumu(n=379*)							
Kullanan	77	36.3	48	28.7	125	33.0	
Kullanmayan	135	63.7	119	71.3	254	67.0	
Toplam	212	55.9	167	44.1	379	100.0	
İlk Defa Alkölü Kiminle Kullandığı(n=122**)							
Ailemden Biri İle	35	47.3	20	41.7	55	45.1	X ² =0.373 p=0.830 sd=2
Arkadaşlarıyla Birlikte	32	43.1	23	47.9	55	45.1	
Tek Başına	7	9.6	5	10.4	12	9.8	
Toplam	74	60.7	48	39.3	122	100.0	
İlk Defa Alköl Kullanma Yaşları (n=115***)							
12 Yaş Altı	9	13.0	2	4.3	11	9.6	P=0,120
12 Yaş ve Üstü	60	87.0	44	95.7	104	90.4	
Toplam	69	60.0	46	40.0	115	100.0	
Alköl Kullanma Nedeni (n=122**)							
Merak,Özenti	35	47.3	20	41.7	55	45.1	X ² =0.373 P=0.830 SD=2
Özel Gün Olduğu İçin	32	43.2	23	47.9	55	45.1	
Arkadaş Baskısı	7	9.5	5	10.4	12	9.8	
Toplam	74	60.7	48	39.3	122	100.0	
Şu Anda Alköl Kullanma Durumu							
Kullanıyorum	40	51.9	31	64.6	71	56.8	X ² =1.924 p=0.165 sd=1
Kullanmıyorum	37	48.1	17	35.4	54	43.2	
Toplam	77	61.6	48	38.4	125	100.0	

* Bu soruya 1 öğrenci yanıt vermemiştir.

** Bu soruya 3 öğrenci yanıt vermemiştir.

*** Bu soruya 10 öğrenci yanıt vermemiştir.

kullandıkları saptanmıştır. Ayrıca SED’i yüksek okulda öğrencilerin %47.3’ü merak ve özenti, %43.2’si özel gün olması nedeni ile, SED’i düşük okulda ise %47.9’u özel gün olması, %41.7’si merak, özenti gibi sebeplerle alkol kullandıklarını ifade etmişlerdir. Şu anda alkol kullanma durumlarının okullara göre dağılımına bakıldığında; SED’i yüksek okulda alkol kullanan öğrencilerin %51.9’unun, SED’i düşük okulda %64.6’sının alkol kullanmaya devam ettikleri saptanmıştır. Alkol kullanma oranları, ilk defa kullanma yaşları, kullanma nedenleri, ilk defa birlikte kullandıkları kişiler ve ilk kullanmadan sonra kullanmaya devam etme bakımından iki okul arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p>0.05$).

Tablo 3’de sigara ve alkol dışında kalan diğer uyuşturucu maddelere ilişkin bilgiler yer almak-

tadır. Tabloya bakıldığında SED’i yüksek okulda 6, SED’i düşük okulda ise toplam 3 maddenin öğrenciler tarafından kullanıldığı görülmektedir. Bu maddeleri kullanan öğrenci sayısı ise, SED’i yüksek okulda 25, SED’i düşük okulda 16 kişidir. Ancak bu sayılar birden fazla sayıda madde kullanan öğrencileri de kapsamaktadır. Bu maddeler içerisinde de, uyku ilaçları ve sakinleştirici grubu ilaçlar her iki okulda da sayı itibarıyla en fazla kullanılan maddedir. Bu maddeler arasında ikinci sırayı esrar almaktadır. Kullanma nedenleri bakımından ise ilk sırada merak nedeniyle kullanma yer almaktadır.

Her İki Okul Genelinde Madde Kullanma Nedenleri

Tablo 4’de öğrencilerin en az bir kez sigara kullanmalarında etkisi olan faktörlerin dağı-

Tablo 3. Öğrencilerin Sigara ve Alkol Dışında Kalan Diğer Bağımlılık Yapıcı Maddeleri Kullanma Durumlarının ve Kullanma Nedenlerinin Okullara Göre Dağılımı

Kullanılan Maddeler	SED’i Yüksek Okul		SED’i Düşük Okul		TOPLAM	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Esrar	7	28.0	2	12.5	9	21.9
Kokain	1	4.0	-	-	1	2.5
Eroin	3	12.0	-	-	3	7.3
Uyarıcılar	1	4.0	3	18.9	4	9.8
Uyku İlaçları,Sakinleştiriciler	12	48.0	11	68.6	23	56.0
Uçucu Maddeler	3	4.0	-	-	1	2.5
Toplam	25	61.0	16	39.0	41	100.0
Madde Kullanma Nedenleri						
(n=32*)						
Ailesel Sorunlar,Sevgi Eksikliği	2	11.1	-	-	2	6.3
Merak	5	27.8	1	7.1	6	18.8
Sağlık Sorunları	1	5.5	1	7.1	2	6.3
Hatırlamıyorum	-	-	3	21.4	3	9.3
Cevapsız	10	55.6	9	64.4	19	59.3
Toplam	18	56.2	14	43.8	32	100.0

*n sayısındaki farklılık aynı kişinin birden fazla madde kullanmış olmasından kaynaklanmaktadır.

lımı yer almaktadır. Buna göre okula mazeretsiz olarak devamsızlık yapan öğrencilerin %69.9'unun, devamsızlık yapmayan öğrencilerin %35.9'unun; travmatik bir olay yaşayan öğrencilerin %57.1'inin, yaşamayanların ise %31.3'ünün sigara kullandığı görülmektedir. Benzer şekilde ailesinde sigara kullanımı olan öğrencilerin %52.1'inin, ailesinde sigara kullanımı olmayan öğrencilerin %32.3'ünün; aile ilişkilerinde sorun olduğunu bildiren öğrencilerin %56.2'sinin, sorun olmadığını

bildiren öğrencilerin ise %43.5'inin sigara kullandığı; arkadaşları sigara kullanan öğrencilerin %59'unun, kullanmayan öğrencilerin ise %22.6'sının en az bir kez sigara kullandığı saptanmıştır. Yukarıda bahsedilen durumların sigara kullanımı üzerine olan etkisi istatistiksel olarak da anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 5'de ise öğrencilerin en az bir kez alkol kullanmalarına etkisi olan faktörlerin dağılımı yer almaktadır. Buna göre okula mazeretsiz olarak devamsızlık yapan öğren-

Tablo 4. Öğrencilerin En Az Bir Kez Sigara Kullanmalarında Etkisi Olan Faktörlerin Dağılımı

Mazeretsiz Olarak Devamsızlık Yapma Durumu (n=379*)	En Az Bir Kez Sigara Kullanma Durumu				Toplam		X ² =38.516 p=0.000 sd=1
	Kullanan Sayı %		Kullanmayan Sayı %		Sayı %		
Devamsızlık Yapan	86	69.9	37	30.1	123	32.5	
Devamsızlık Yapmayan	92	35.9	164	64.1	256	68.5	
Toplam	178	47.0	201	53.0	379	100.0	
Travmatik Bir Olay Yaşama							
Yaşayan	133	57.1	100	42.9	233	61.3	X ² =24.059 p=0.000 sd=1
Yaşamayan	46	31.3	101	68.7	147	38.7	
Toplam	179	47.1	201	52.9	380	100.0	
Ailede Sigara Kullanımı							
Kullanan Var	148	52.1	136	47.9	284	74.7	X ² =11.313 p=0.001 sd=1
Kullanan Yok	31	32.3	65	67.7	96	25.3	
Toplam	179	47.1	201	52.9	380	100.0	
Aile İlişkilerinde Sorun Olma Durumu (n=374**)							
Sorun Yok	117	43.5	152	52.5	269	71.9	X ² =4.886 p=0.027 sd=1
Sorun Var	59	56.2	46	43.8	105	28.1	
Toplam	176	47.1	198	52.9	374	100.0	
Arkadaşların Sigara Kullanma Durumları							
Kullanan Var	151	59.0	105	41.0	256	67.4	X ² =44.431 p=0.000 sd=1
Kullanan Yok	28	22.6	96	77.4	124	32.6	
Toplam	179	47.1	201	52.9	380	100.0	

* Bu soruya 1 öğrenci yanıt vermemiştir.

** Bu soruya 6 öğrenci yanıt vermemiştir.

cilerin %53.3'ünün alkol kullandığı görürken, devamsızlık yapmayan öğrencilerin %23.4'ünün; travmatik bir olay yaşayan öğrencilerin %41.4'ünün, yaşamayan öğrencilerin ise %19.7'sinin alkol kullandığı görülmektedir.

Bunun yanında ailesinde alkol kullanımı olan öğrencilerin %55.7'sinin, olmayan öğrencilerin ise %22.8'inin ; aile ilişkilerinde sorun olduğunu bildiren öğrencilerin %41'inin, sorun olmadığını bildiren öğrencilerin %29.5'inin alkol kullandığı

Tablo 5. Öğrencilerin En Az Bir Kez Alkol Kullanmalarında Etkisi Olan Faktörlerin Dağılımı

Mazeretsiz Olarak Devamsızlık Yapma Durumu(n=378*)	En Az Bir Kez Alkol Kullanma Durumu				TOPLAM Sayı %		X ² =33.243 p=0.000 sd=1
	Kullanan Sayı %		Kullanmayan Sayı %				
Devamsızlık Yapan	65	53.3	57	46.7	122	32.3	
Devamsızlık Yapmayan	60	23.4	196	76.6	256	67.7	
Toplam	125	33.1	253	66.9	378	100.0	
Travmatik Bir Olay Yaşama							
Yaşayan	96	41.4	136	58.6	232	61.2	X ² =19.084 p=0.000 sd=1
Yaşamayan	29	19.7	118	80.3	147	38.8	
Toplam	125	23.0	254	67.0	379	100.0	
Ailede Alkol Kullanımı (n=378*)							
Kullanan Var	64	55.7	51	44.3	115	30.4	X ² =39.143 p=0.000 sd=1
Kullanan Yok	60	22.8	203	77.2	263	69.6	
Toplam	124	38.2	254	67.2	378	100.0	
Aile İlişkilerinde Sorun Olma Durumu (n=373**)							
Sorun Yok	79	29.5	189	70.5	268	71.8	X ² =4.513 p=0.034 sd=1
Sorun Var	43	41.0	62	59.0	105	28.2	
Toplam	122	32.7	251	67.3	373	100.0	
Babanın Hayatta Olma Durumu (n=378*)							
Yaşıyor	115	31.8	247	68.2	362	95.8	X ² =4.166 p=0.041 sd=1
Yaşamıyor	9	56.2	7	43.8	16	4.2	
Toplam	124	32.8	254	67.2	378	100.0	
Arkadaşların Alkol Kullanma Durumları (n=377***)							
Kullanan Var	65	50.8	63	49.2	128	34.0	X ² =28.154 p=0.000 sd=2
Kullanan Yok	20	20.4	78	79.6	98	26.0	
Bilmiyorum	40	26.5	111	73.5	151	40.0	
Toplam	125	33.2	252	66.8	377	100.0	
Öğrencilerin Sigara Kullanma Durumu	Alkol Kullanma Durumu				Toplam		X ² =35.699 p=0.000 sd=1
	Kullanan Sayı %		Kullanmayan Sayı %		Sayı %		
Kullanan	86	68.8	39	31.2	178	47.0	
Kullanmayan	39	31.2	162	63.8	201	53.0	
Toplam	125	33.0	254	67.0	379	100.0	

* Bu soruya 1 öğrenci yanıt vermemiştir

** Bu soruya 6 öğrenci yanıt vermemiştir.

*** Bu soruya 2 öğrenci yanıt vermemiştir.

görülmektedir. Ayrıca arkadaşları alkol kullanan öğrencilerin ise %50.8'inin, alkol kullanmayan öğrencilerin %20.4'ünün; babaları hayatta olan öğrencilerin %31.8'inin, babaları hayatta olmayan öğrencilerin ise %56.2'sinin en az bir kez alkol kullandığı görülmüştür. Alkol kullanımını açısından bahsedilen durumlar ile alkol kullanımını arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($p < 0.05$). Ayrıca tablo 5'de görüldüğü gibi sigara kullanan öğrencilerin %68.8'i, sigara kullanmayan öğrencilerin ise %31.2'si aynı zamanda alkolü de kullanmışlardır ve aradaki bu farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.05$).

TARTIŞMA

Okullar arasında en az bir kez sigara ve alkol kullanma yüzdeleri, ilk defa kullanma yaşları, ilk defa kullandıkları kişiler bakımından fark saptanmamıştır. Ancak SED'i düşük okulda, ilk kullanmadan sonra daha fazla oranda sigara kullanılmaya devam edildiği görülmektedir ve bu bilgi literatürle uyumludur. Amerikan Kalp Vakfı'na göre sigaraya başladıktan sonra içmeyi sürdürme yoksul kesimde daha fazladır (American Heart Association, 2002). Sigara kullanımını bakımından okullar arasında fark olmaması bu maddelerin her kesim için yaygın kullanılan maddeler haline geldiğinin göstergesidir. Bununla birlikte her iki okul genelinde değerlendirildiğinde öğrencilerin % 21.1'inin sigarayı ilk defa 8-11 yaşları arasında kullanmış olmaları ülkemiz için önemli bir bulgudur (Demirhan, 1999; Katryn, Değirmencioglu, Pilgrim, 1997). Bu bağlamda düşünüldüğünde ergenler arasında sigara kullanımı hem yaygınlaşmış hem de kullanma yaşları önemli ölçülerde aşağılara düşmüştür.

Alkol kullanma yüzdelerine bakıldığında; istatistiksel olarak anlamlı çıkmamakla birlikte SED'i yüksek okulda daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Ülkemizde alkolle ilgili sosyoekonomik düzeye göre yapılmış bir çalışmada ise farklı bir sonuç bulunmuştur. Konya'da

yürütülen bu çalışmaya göre aile geliri düşük olan öğrencilerin %6.6'sı, aile geliri yüksek olan öğrencilerin ise %21.7'si alkol kullanmaktadır (Herken, Özkan, Çilli, Bodur, 2000). Bunun yanında SED'i yüksek okulda alkolün ilk defa aile bireylerinden biri ile kullanılmış olması, alkol kullanımının bu kesimde sosyal kabul gören bir davranış olduğunun bir göstergesi olabilir. Bu durum, ergenlerin, alkol kullanma davranışının normal olarak algılanmasına da neden olabilmektedir. Her iki okul genelinde bakıldığında ise öğrencilerin %33'ünün alkol denemiş oldukları görülmektedir. Bu yüzde ülkemizde önceki yıllarda yapılan çalışmaların bulgularından daha yüksektir ve sigarada olduğu gibi ülkemizde alkol kullanımının da ergenler arasında arttığı bir göstergesidir. (Baysal, -Peşken, Küçükdonuk ve ark., 1986; Okan, Şivka, Resmi, 1993; Akın, 1997).

Sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda sigara ve alkol dışında kalan diğer bağımlılık yapıcı maddelerin, sosyoekonomik düzeyi düşük olan okula göre sayıca daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu maddeler içerisinde de, uyku ilaçları ve sakinleştirici grubu ilaçlar her iki okulda en fazla kullanılan maddedir. Denizli'de yürütülen bir çalışmada bu grup ilaçların ilk sırada, İstanbul'da 1995-1996 öğretim yılında yürütülen bir çalışmada ise 2. sırada (%2.3) en fazla kullanılan madde olduğu görülmüştür (Akın, 1997; Özşahin, 1998).

Kullanılan maddeler arasında ikinci sırada esrar yer almaktadır. Okullara göre esrar kullanımının örneklem içerisindeki oranı hesaplandığında SED'i yüksek okulda esrar kullanım oranının %3.2, SED'i düşük okulda esrar kullanım oranının %1.19 olduğu görülür. Ögel ve arkadaşlarının 14 farklı ili kapsayan çalışmasında yaşam boyu en az bir kez esrar kullanma oranı %3.6 olarak bulunmuştur (Ögel, Tamar, Evren ve ark. 2001). Bu çalışmanın sonucu Ögel ve ark. tarafından yapılan çalışmanın sonucundan daha düşük bulunmuştur. Ancak SED'i yüksek okulda

daha fazla kişinin esrar kullandığı görülmektedir. Bu farklılık öğrencilerin ekonomik açıdan maddeye ulaşma olanaklarına bağlı olabilir. Bu oranlar gelişmiş ülkelerdeki esrar kullanma oranları ile karşılaştırıldığında oldukça düşük olduğu söylenebilir. New York'ta yapılan bir çalışmada ilk kez esrar kullanma yaş ortalaması 13.8, yaşam tarzı şeklinde kullanım %59 olarak saptanmıştır (Siqueira, Diab, Bodain ve ark., 2001). Ancak son yıllarda ülkemizde özellikle gençler arasında, eğlence kültüründeki değişikliğe bağlı olarak uyarıcı grubu ilaçların daha fazla kullanılmaya başlandığı medyaya yansıyan haberler arasındadır. Fakat sorunun gerçek boyutunu gösteren sağlam veriler mevcut değildir. Sigara ve alkol dışı maddeleri kullanım nedenlerine bakıldığında ise; her iki okulda da merak nedeniyle kullanım ilk sırada yer almaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen SAMAY-98 çalışmasında da sigara ve alkol dışı madde kullanımı için ilk neden (%10.6) merak olarak gösterilmiştir (Sağlık Bakanlığı, 1998).

Her İki Okul Geneline Madde Kullanma Nedenleri

Okula mazeretsiz olarak devamsızlık yapan ve travmatik bir olay yaşayan öğrenciler sigara ve alkolü daha fazla oranda denemişlerdir. Mevcut müfredat programlara sıkı sıkıya bağlı olup bireysel gelişimi sağlayan sosyal içerikli faaliyetlere yeterince önem vermeyen okullarda öğrenciler zaman zaman derslerden sıkılıp arkadaşlarıyla birlikte devamsızlık yapma eğilimi içersine girebilmektedirler. Amerika'da 127 okulda toplam 71.515 öğrenci üzerinde yürütülen bir çalışmada müfredat dışı aktivitelerin ve iyi bir sınıf yönetiminin okula bağlılığı artırdığı saptanmıştır (Mcneely, Nonnemaker, Blum, 2002).

İngiltere'de, Adölesanlarda madde kullanımının sosyal boyutu üzerine yürütülen bir çalışmada okula devamsızlık yapmayan öğrencilerin %16.6'sının sigara, %59.7'sinin alkol, %12.4'ünün yasadışı uyuşturucu madde

kullandıkları saptanırken, okula devamsızlık yapan öğrencilerde bu miktarların sırasıyla %38.9, %76.6, %38.7 olduğu saptanmıştır (Sutherland, Shepherd, 2001). Okula daha az bağlı olduğu için devamsızlık yapabilen öğrenciler bu zamanlarını değerlendirebilmek için arkadaşlarıyla birlikte farklı aktiviteler içersine girebilmektedirler ve bu aktiviteler arasında da madde kullanma yer alabilmektedir.

Ailede sigara ve alkol kullanımı olan öğrencilerin anlamlı derecede daha fazla sigara ve alkol kullanmaları rol-model kavramıyla ilişkili olabilir. Büyüme ve gelişme çağında, anne-babalarını sigara ve alkol kullanırken gören çocuklar bu maddelere karşı olumlu düşünceler geliştirmekte ve büyüdüklerinde kendileri de bu maddeleri kullanma eğilimi içersine girebilmektedirler. Ayrıca aileden biri bu maddeleri kullanıyorsa çocukların ev ortamında bu maddelere ulaşma olanakları artmaktadır. Bu sonuçlar ülkemizde ve yurtdışında yapılan çalışmalar ile uyumludur (Herken, Özkan, 1997; Engels, Knibbe, Vries ve ark., 1999; Demirhan, 1999; Erci, 1999). Aile ilişkilerinde sorun olan öğrencilerin daha fazla sigara ve alkol kullandıkları görülmektedir. New Jersey'de yürütülen bir çalışmada ailede düşük hoşgörü ve aile içi çatışmaların varlığı ile sigara ve alkol kullanımı arasında yüksek ilişki saptanmıştır (Engels, Knibbe, Vries, ve ark., 1999). Ayrıca bu çalışmada, babaları hayatta olmayan öğrencilerin anlamlı derecede daha fazla alkol kullanmaları yaşadıkları stres düzeyiyle ilişkili olabilir. Ergenlik döneminde ya da daha önceki yaş dönemlerinde ebeveynlerden birinin kaybı çocuklar için travmatik bir olaya dönüşebilmektedir. Ergenler bu travma ile baş edebilmek için madde kullanma eğilimi içersine girebilmektedirler. Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen SAMAY-98 çalışmasına göre madde kullanan öğrencilerin %7.5'inin, madde kullanmayan öğrencilerin ise %4.5'inin babasının hayatta olmadığı saptanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 1998).

Arkadaşlarının sigara ve alkol kullanma durumu da Adölesanların sigara ve alkolü kullanmalarında anlamlı biçimde etkili olduğu gösterilmiştir. Sosyalleşme sürecinde arkadaş grupları, ergenler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ergenler bu dönemde içine girdikleri arkadaş gruplarının özelliklerine bağlı olarak alkol ve sigara gibi maddeleri kullanabilmektedirler. Denizli’de yapılan bir çalışmada da benzer bir sonuç bulunmuştur (Demirhan, 1999).

Ergenlerde bir maddeyi kullanma, diğer maddeleri de kullanma hatta çoklu madde kullanımı açısından risk oluşturmaktadır. Sigara ise ülkemizde madde kullanımında başlangıç maddesi niteliğindedir. Arıkan ve arkadaşları tarafından Ankara’da, Erkuklu ve arkadaşları tarafından Edirne’de yürütülen bir çalışmada, alkol bağımlılarında aynı zamanda sigara bağımlılığının da olduğu saptanmıştır (Arıkan, 1996; Erkuklu, Deveci, Eskiocak ve ark., 2002). Yapılan bu çalışmanın sonucu bahsedilen çalışmaların bulguları ile uyumludur.

SONUÇLAR

En Az Bir Kez Madde Kullanma Durumu Bakımından;

Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin araştırılması konulu yapılan çalışmanın bulgularına göre;

Sigara, alkol gibi maddelerin sosyoekonomik düzeyi farklı olan her iki okulda da Adölesanlar arasında yaygın kullanılan bir madde olduğu, ancak bu maddeler dışında kalan diğer yasadışı uyuşturucu maddelerin sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okulda sayıca daha fazla kullanıldığı; bu maddeler arasında ilk sırada uyku ilaçları ve sakinleştirici grubu ilaçların, ikinci sırada ise esrarın geldiği;

En Az Bir Kez Madde Kullanma Nedenleri Bakımından;

Okula mazeretsiz olarak devamsızlık

yapan, travmatik bir olay yaşayan, ailesinde sigara ve alkol kullanımı olan, aile ilişkilerinin iyi olmadığını bildiren, arkadaşları sigara ve alkol kullanan öğrencilerin daha yüksek oranda madde kullandıkları ve birden fazla madde kullanan ergen sayısının yüksek olduğu bulunmuştur.

ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara dayanılarak;

Travmatik bir olay yaşayan, ebeveyn kaybı olan, ailesinde madde bağımlılığı olan, okula mazeretsiz olarak devamsızlık yapan öğrencilerin okul sağlık hizmetleri ve rehberlik hizmetleri kapsamında daha yakından izlenmeleri ve desteklenmeleri;

Okullarda ergenleri akran etkisine karşı dirençli hale getiren programların oluşturulması ve düzenli olarak uygulanması;

Bir madde kullanan öğrencilerin diğer maddeleri de kullanma durumlarının gözlemlenmesi;

Öğrenciler arasında özellikle sigara ve alkol dışında kalan diğer bağımlılık yapıcı maddelerin kullanım nedenlerinin saptanabilmesi için niteliksel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akın, M. Lise. (1997) Öğrencilerinin Madde Kullanımının Zararlarına İlişkin Sağlık Eğitim Gereksinimleri. 33. Ulusal Psikiyatri Kongresi Bildiri Tam Metin Kitabı, Antalya, 381.

American Heart Association. (2002) Hearth and Stroke Statistical Update. <http://www.americanheart.org.jhtml>. (Erişim: 20.Mayıs 2003).

Arıkan, Z., Coşar, B., Işık, A., Candansayar, S., Işık, E. (1996) Yarı Kentsel Bir Bölgede Alkol Prevelansı. *Kriz Dergisi*, 4(2); 93-100.

- Balseven, A, Özdemir, Ç., Tuğ, A., Hancı, H., Doğan, Y.B. (2002) Madde Bağımlılığı, Bağımlılıktan Korunma Ve Medya. Sürekli - Tıp Eğitim Dergisi, Mart,11(3); 91-93.
- Baysal, K., Peşken, Y., Küçüköyük, Ş., Akbulut, T. (1986) Samsun İl Merkezinde Lise Çağı Öğrencilerde Bazı Alışkanlıklar Üzerine Bir Araştırma. S.B.Tünay A.Cenani, E.Yalçın (Ed.)* Adölesan Sağlığı Sorunları (163-169) Özdem Kardeşler Matbaası.
- Bilir, N., Doğan, B. G., Yıldız, A. N. (1997) Sigara İçme Konusundaki Davranışlar ve Tutumlar, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayını, Ankara.
- Bilir, N., Güçöz, B. D., Yıldız, A.N. (2000) Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanuna Uyum Düzeyi, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı, Ankara.
- Czechowiez, D. (1988) Adolescent Alcohol and Drug Abuse and It's Consequences - an Overview. American Journal of Drug Alcohol Abuse.14(2); 53-58.
- Çimete, G.(2002) Adölesanlarda Madde Kullanımı. Hemşirelik Forumu, Ocak-Şubat, 5(1); 12-29.
- Demirhan, H. (1999) Denizli İli, Tavas İlçe Merkezinde Yer Alan Ortaöğretim Öğrencilerinde Sigara, Alkol ve Uçucu Madde Kullanımı. Bilim Uzmanlığı Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi.
- Dünya Sağlık Örgütü (1998), Dünya Sağlık Raporu. Geneva.
- Dumas, L.G., Hennessey, M.B. (1999) The Varied Roles of Community Health Nursing. in E.H, Janice, E.S, Phyllis, A.T Sue. (Ed)* Community Health Nursing
- Caringin Action (613-617) Delmar Publishers, Fourt Edition, New York.
- Engels, R.C.M.E., Knibba, R.A., Vries, R.A., Drop, M.J., Breukelen, G.J.P. V. (1999) Influences of Parental and Best Friend's Smoking and Driking on Adölesan Use. Journal of Applied Social Psychology, 29(2); 337-361.
- Erci, B. (1999) Lise Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı ve Etkileyen Ailesel Faktörler. VII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Kitabı, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Haziran, Erzurum, 288-293
- Erkuklu, G. Deveci, S., Eskioçak, M., Berberoğlu, U., Dağlı, K., Saltık, A. (2002) Edirne Merkez İlçede 15-64 Yaş Grubunda Alkolizm Prevelansı ve İlişkili Etmenler. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi Kitabı. Eylül, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Basımevi, 824-826.
- Goodman, E., Huang, H. (2002) Socioeconomic Status, Depressive Symptoms and Adolescent Substance Use. Archives of Pediatrics-Adolescent Medicine. May, 156(5); 448-453.
- Haspesslagh, J., Barton, A. J. (2001) Substance Abuse As A Community Health Problem. In S.L. Karen (Ed.). J. Sharyn (Ed.)* Community Health Nursing: Caring for Public Health (464-488) Janes and Borlett Publisher, Philadelphia.
- Herken, H., Özkan, İ., Çilli, A.S., Bodur, S. (2000) Öğrencilerde Alkol Kullanım Sıklığı ve Sosyal Öğrenme ile İlişkisi. Düşünen Adam. 13(2); 87-91.
- Herken, H., Özkan, İ. (1997) Gençlerdeki Sigara Kullanma Davranışında Anne-Baba Tutumunun ve Sosyokültürel Düzeylerin Etkisi. 6. Anadolu Psikiyatri Günleri Kongre Bilimsel Çalışmalar Kitabı, Mutludoğan Ofset, İstanbul.
- Kathryn, A., Değirmencioğlu, S.M., Pilgrim, C. (1997) Close Friend And Group İnfluence On Adolescent Cigarette Smoking And Alcohol Use. Developmental Psychology, 33(5); 834-844.
- Kocabaş, A., Burgut, R., Bozdemir, N. (1994) Türkiye'de Sigara İçme Davranışını Etkileyen Sosyodemografik Faktörler. Solunum Hastalıkları, 5(3); 375-386.

- McNeely, C.A., Nonnemaker, J.M., Blum, R.W. (2002) Promoting School Connectedness: Evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health. *The Journal of School Health*. April, 72(4); 138-146.
- Okan, N., Şıvka, M.S., Resmi, Ş. (1993) Lise Öğrencilerinde İçki ve Sigara Kullanımı. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 3; 285-289.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C., Çakmak, D. (2001) Lise Gençleri Arasında Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1); 47-52.
- Ögel, K. (1997) Uyuşturucu Maddeler ve Bağımlılık, Cep Üniversitesi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özşahin, A. (1998) Denizli Vali Necati Bilican Çıraklık Eğitim Merkezinde Okuyan Çıraklarda Psikoaktif Madde Kullanımı. Uzmanlık Tezi, Denizli, Pamukkale Üniversitesi.
- Sağlık Bakanlığı. (1998) Gençler Arasında Sigara, Alkol, ve Madde Kullanım Yaygınlığı İle Özelliklerinin Değerlendirilmesi Projesi.
- Siqueira, I., Diab, M., Bodian, C., Rolnitzky, L. (2001) The Relationship of Stress and Coping Methods To Adolescent Marijuana Use. *Substance Abuse*. 22(3);157-165.
- Soydal, T., Ergüder, T. (2002) Türkiye’de Sigara Sorunu ve Mücadelesi. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Spoth, R., Goldberg, C., Neppel, T., Trudeau, L., Ramisetty, M.S. (2001) Rural-Urban Differences of Parent- Reported Risk Factor for Substance Use Among Young Adolescents. *Journal of Substance Abuse*. 13; 609-623.
- Susman, S., Dent, C.W., Leu, L. (2000) The One -Year Prospective Prediction of Substance Abuse and Dependence Among High-Risk Adolescents. *Journal of Substance Abuse*. 12; 373-386.
- Sutherland, I., Shepherd, J.P. (2001) Social Dimension of Substance Use. *Addiction*, 96; 445-458.
- Sümbüloğlu, K., Sümbüloğlu, V. (2000) Önemlilik Testleri(156-174). *Biyoistatistik*. Hatipoğlu Yayınları, IX. Baskı, Ankara.
- Winter, K.C. (2001) Assessing Adolescent Substance Use Problem And Other Areas Of Functioning. in P.Monti, S.M. Colby, M.O.Leary ve A.Tracy(Ed.)* *Adolescents, Alcohol And Substance Abuse(87)*. The Guilford Press, London.
- WorldHealthOrganization. (1992) Tobacco-Free Workplace and the Law. *World No- Tobacco Day*, WHO Publication, May, Advisory Kit.,12-13.
- World Health Organization. (2000) *Guide to Drug Abuse Epidemiology*.
- World Health Organization. *Child and Adolescent Health on Development. Adolescence and Substance Use*. http://www.who.int/child-adolescent-health/prevention/adolescent_Substance.htm(Erişim:23 Temmuz 2003)